

KUBÍNOVÁ, Marie: ČASOPROSTOR LYRIKY. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2020. 116 s.

Barbora Zlejšia

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.5.11>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2450-7696>

Kniha *Časoprostor lyriky* (2020) je súborom troch už samostatne časopisecky uverejnených vedeckých štúdií z rokov 2012 – 2019, v ktorých sa česká literárna teoretička a editorka Marie Kubínová (1943) pokúša „pozorovať predovšetkým trasy, ktoré lyrický básnický text vytyčuje čtenárove predstavivosti“ (strana 7). Ich spojenie do celku knihy vyplýva nielen zo zastrešujúcej témy, ale aj z autorkinho metodologického postupu, keď overuje platnosť teoretických tvrdení na konkrétnych príkladoch modernej českej poézie (Otokar Březina, František Halas, Karel Hynek Mácha, Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert a iní), no zároveň čitateľovi predostiera rozsiahly rad alternatívnych možností, čím ho podnecuje k sprítomňovaniu či aktivizácii vlastnej čitateľskej skúsenosti. M. Kubínová formuluje svoje postuláty na pozadí prác českých i zahraničných literárnych vedcov (Gaston Bachelard, Roman Ingarden, Roman Jakobson, Jan Mukařovský, Miroslav Červenka, Karel Hausenblas, Daniela Hodrová, František Miko), situujúc do tohto rámca vlastný dlhodobý výskum literárnej semiotiky a komunikácie. Interdisciplinárne exkurzy, najmä do oblasti estetiky, štylistiky, fenomenológie a kognitívnej teórie, precízne koriguje

s dôrazom na ich význam v aktuálnom kontexte. Usporiadanie štúdií určitým spôsobom dynamizuje čítanie – kým prvá kapitola sa sústreďuje predovšetkým na teoretické vymedzenie, v druhej a tretej kapitole sa postupne zvyšuje zastúpenie interpretačných analýz.

Úvodná kapitola *K rozvržení a funkcím subjektu (subjektů) v lyrice* do určitej miery vytvára platformu pre vlastnú recepciu básní. Autorka teoreticky uchopuje „subjektivitu“ lyriky ako vlastnosť, ktorá sa môže javiť ako samozrejímavá, no nie vždy je čitateľ schopný dostatočne ju identifikovať a objasniť vo všetkých jej významových vrstvách: „Lyrika je tradične chápána jako příznakově ‚subjektivní‘ literární druh; produkční subjekt je v lyrice vnímán jako původce díla, avšak zároveň také jako hlavní předmět řeči, jako její základní, stěžejní, nejzazší (a proto ovšem též z velké části vnitřní, implicitní) téma“ (strana 11). Najskôr sa stručne pristavuje pri probléme biografického prístupu k dielu. Napriek tomu, že problematike stotožňovania lyrického subjektu a básnika ako reálnej osoby sa v minulosti venovali viacerí autori (v štúdiu je v tejto súvislosti odkazované na práce J. Mukařovského, Huga Friedricha a Thomasa Stearnsa Eliota), M. Kubínová opä-

točne upozorňuje na chybnosť tohto intuitívneho predpokladu: „pokud je lyrika vzhľadom ke své ‚subjektivitě‘ stále považována za umění sebevýrazu, pak hlavní důraz spočívá na slově ‚umění‘“ (strana 13). Následne vymedzuje obsah pojmu „lyrický subjekt“, vychádzajúc z koncepcie M. Červenku, ktorú približuje v podkapitole *K Červenkově katalogizaci, systematizaci a terminologii*. Na rozdiel od konvenčného poňatia termínu lyrický subjekt v literárnej vede, v ktorom sa „jeví spíš jako celkový obraz osobnosti, která k nám (a to všemi způsoby!) skrze báseň promlouvá“ (strana 20), M. Červenka výrazne zúžil význam daného označenia. „Lyrický subjekt“ je v jeho chápaní relatívne samostatnou súčasťou hierarchizovaného komplexného subjektu diela, konkrétne „básnikom stvořenou, ve fikčním světe ponořenou postavou“ (strana 19). Vo výklade M. Kubínovej sa táto postava stáva nástrojom formovania čitateľskej recepcie diela. Pre sémantické zaťaženie pojmu „lyrický subjekt“ však autorka v knihe používa vo význame fiktívnej hovoriacej postavy pojem „zobrazený mluvčí“, s ktorým pracovala už skôr, napríklad v štúdiu *Motivovanost v lyrické poezii* (z kolektívnej monografie *O poetice literárních druhů*, 1995, strany 45-78). Rovnako ako u M. Červenku, aj v interpretácii M. Kubínovej je „zobrazený mluvčí“ internou, podriadenou zložkou celkového subjektu diela. Tvorivému subjektu poskytuje rečový materiál a zaisťuje primárnu, „povrchovú“ zrozumiteľnosť textu. Pre recepciu lyriky, ktorá sa odvíja od nachádzania paralel medzi životnou skúsenosťou čitateľa a lyrického subjektu, je však kľúčové, že spolu so „subjektom tvořícím“ vytvára „subjekt daným dílem stvořený“ výslednú (celistvú) podobu „subjektu díla“, ktorú si ako vnímatelia odvodzujeme „ze stop konstrukčních aktivit“ a zároveň „skrze pocítované účinky uplatněných postupů zakoušíme a sdílíme celý jeho komplexní hodnotový svět“ (strany 26-27).

V kapitole *Lyrický potenciál předmětného světa: významy věcí, prostorů, dějů...* autorka analyzuje „rozplývajúcu sa“ hranicu medzi subjektom a vonkajšou realitou: „Člověk žije ve stálé interakci se svým materiálním okolím: zde za-

ujímá své místo, je tu umístěn svou fyzickou, viditelnou, vlastním i cizím zrakům vystavenou existencí, a předmětné motivy mohou proto vystupovat v neposlední řadě jako symboly, obrazné paralely niterného, z principu tedy skrytého dění“ (strana 30). Symboliku každodenného života osvetľuje M. Kubínová spočiatku z pohľadu rôznych disciplín, jazykovedných i filozofických. Mimoriadnu pozornosť jej venuje v kontexte lyrického časopriestoru: „Hodnotová symbolika časoprostoru se pravděpodobně odvíjí od naší tělesné orientace a s ní spjatých kinetických představ: do představy prostoru se nám mimovolně promítají představy pohybů, na které jsme v něm zvyklí, respektive které bychom v něm mohli, chtěli, toužili vykonávat“ (strana 37). Prechodom do lyrického sveta tak možno identifikovať základné symboly (pohyby v čase a priestore), ktoré tvoriaci subjekt, básnik rôzne modifikuje. M. Kubínová v podkapitolách *Vertikální a horizontální směřování, výška a hloubka, světlo a tma, den a noc, Délka a blízkost, cesta a návrat a Symbolika denních a ročních cyklů* rozvádza na príkladoch, ako možno dané symboly využívať v súlade s ich konvenčným chápaním alebo, naopak, jeho popieraním. Prirodzene, deje sa tak prostredníctvom lyrickej výpovede subjektu, a hoci v stati nie sú explicitné odkazy na úvodnú kapitolu, vďaka predchádzajúcemu teoretickému výkladu môže čitateľ v ukážkach pozornejšie vnímať úzku spätosť medzi predmetným svetom a subjektom diela.

Tretiu kapitolu *Tvarování básnického časoprostoru* autorka vystavala na základnej otázke: „Jak vyhlíží a jak se formuje konkrétní, dané básni vlastní a pro ni charakteristický časoprostor?“ (strana 51). Pridrža sa pritom premisy vyplývajúcej z predošlej kapitoly, že lyrická imaginácia má korene v prirodzenom svete. Preto aj používa pojmy čas a priestor (respektíve časopriestor, v inšpirácii pojmom Michaila Bachtina chronotop) výhradne v ich bežných významoch, bez prírodovedných a najmä filozofických implikácií (strana 51). Za elementárnu jednotku básnicky sprítomňovaného časopriestoru vymedzuje M. Kubínová „ob-

548 raz-výjav“, ktorý predstavuje „relatívne samostatný, víťe či méně soudržný celek, jenž působením textu vyvstává v našich představách jakoby naráz, v jediném okamžiku, jako by byl přítomen tady a teď, přímo před našima očima“ (strana 52). Identifikovat „výjav“ v lyrickej básni možno prostredníctvom jeho textového nositeľa, a to na úrovni verša, rytmu i jednotlivých trópov (metafore vo funkcii výjavu sa autorka venuje podrobne v podkapitole *Kompaktnost výjvu a dvoji aspekt metafory; „prolamované“ věty a světy*), môže ním byť strohý výraz i rozvitá veta. O prevládani priestorovej (statickej) alebo časovej (pohybovej) zložky výjavu-obrazu v závažnej miere rozhoduje už povaha zúčastnených motívov: „Značnou roli tak sehrává fakt, jakého druhu skutečnost daný motiv reprezentuje: zda jde o věc v obvyklém, tj. materiálním, slova smyslu, tedy o nějakou trojrozměrnou, prostorově ukotvenou a v čase relativně neměnnou entitu, zda se tedy hovoří o něčem zřetelně vyděleném, co bychom eventuálně mohli třeba i nahmatat, nebo zda se mluví naopak o něčem, co postrádá hmotnou tíži a co mívá spíš časovou než prostorovou povahu“ (strany 57-58). Podľa M. Kubínovej je jednou zo ťažiadostí básnickej reči nastolovať a udržovať rovnováhu medzi statickosťou a dynamikou (strana 76). Prelínanie priestoru (vecí) a času (dejav) vyvoláva „pulzáciu“ časopriestoru, ktorý, ako píše autorka v úvode, „chvílemi jako by se rozpínal do netušených šíří, poté se zase ‚smršťuje‘ k ostrě pocítovanému předmětnému detailu“ (strana 9). Rovnako ako v predchádzajúcej kapitole aj tu sa javia ako najsuggestívnejšie pre sledovanie trás lyrickeho textu „praktické“ rozborov básnických ukážok (najmä v podkapitolách *Výjev v doslovné a obrazné funkci, Básnické krajínomalby (interpretace jedné básně) a Lyrické příběhy věcí*), v ktorých sa autorka sústreďuje predovšetkým na osvetlenie „výjavov“ ako nositeľov časopriestorových motívov. Plynulo pokračuje v interpretácii symbolov, no je tu i pripomienka „zobrazeneho mluvčího“ z úvodnej kapitoly (strana 68).

Autorskú časť knihy uzatvára *Metodologický dovětek k rozborům: dílo a jeho konkretiza-*

ce, ktorého vznik podnietil narastajúci počet básnických ukážok v jednotlivých štúdiách. M. Kubínová zdôrazňuje, že „dílo je sémantickou (sémiotickou) realitou, a tudíž je z principu odkázáno na akty svých zvýznamnění“ (strana 85). „Akty zvýznamnenia“ sú však charakteristické svojou mnohoznačnosťou, o to viac pri básnickom texte, ktorý „spíše než na sílu logické argumentace spoléhá na specifickou výmluvnost tvaru“ (strana 86). Obzvlášť lyrika s prevenciou subjektivity „pracuje především s hodnotovým a s ním úzce souvisejícím pocitovým zabarvením skutečnosti, tedy s hodnotovými a emotivními konotacemi“ (strana 86). Dôležité je aj upozornenie, že každý, kto sa rozhodne dielo analyzovať, sa nutne ocitá v pozícii čitateľa a dielo sa dostáva k nemu len v tej podobe, v akej je schopný ho prečítať. M. Kubínová v závere apelatívne uzatvára: „Je proto dobře možné, že jiný čtenář pocítí rozebírané zde texty zcela jinak, že si v nich najde – pro sebe – jiné významové dominanty, jiné relevantní významy a významové souvislosti; také k tomu jsem jej ostatně touto knížkou chtěla inspirovat“ (strana 86).

Výnimočný osobný akcent v autorskom štýle M. Kubínovej umožňuje čítať ponúkané state s tvorivou spoluúčasťou, a to nielen pre nevyčerpatelnú tému recepčných možností časopriestoru lyriky, ktoré sa autorka v rozsahom nevelkej knižke pokúsila zhutniť. Napriek tomu, že ide o vedeckú publikáciu, ktorá odzrkadľuje dlhodobý a precízny záujem výskumníčky o danú tému, v spôsobe, akým pracuje s umeleckými textami, vnímam okrem vedeckej línie aj prítomnosť akejsi implicitnej hravosti. Obraznosť lyrickeho jazyka prenáša M. Kubínová s ľahkosťou do deskriptívnych vyjadrení: báseň je mikrokozmos (strana 12), od samých základov prestavaný imaginárny svet „defiluje“ pred našim vnútorným zrakom (strany 62-63), empirické a logické obmedzenia prestávajú platiť „v přeludném, chvějivém, tekutém časoprostoru“ (strana 63). Čitateľskú pozornosť udržiava aj jej cit pre vyvážené reťazenie induktívnych a deduktívnych myšlienok – teoretický výklad prestupuje jeho aplikácia na

konkrétnom materiáli a naopak, na podklade interpretácie dochádza k zviditeľňovaniu platnosti všeobecných princípov.

Editor knihy Ondřej Sládek doplnil vydanie o medailón autorky a zostavil aj bibliografiu sumarizujúcu jej odborné publikačné, edičné,

redakčné a prekladateľské aktivity. Aj čitateľ, pre ktorého je kniha *Časoprostor lyriky* (2020) prvým kontaktom s výskumom M. Kubínovej, sa tak vie promptne zorientovať vo vedeckom profile autorky a situovať prítomné state chronologicky do širšieho literárnovedného kontextu.

Mgr. Barbora Zlejšia
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: barbora.zlejsia@savba.sk